

ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ KARL POPPER

της Βάσως Κιντή*

Η σύνδεση του Karl Popper με τον Διαφωτισμό φαντάζει αυθαίρετη. Θα επιχειρήσω, ωστόσο, να δείξω πως η συσχέτιση είναι θεμιτή. Ένας προφανής λόγος είναι η ομολογία του ίδιου του Popper ότι είναι ορθολογιστής (rationalist), ακριβέστερα, κριτικός ορθολογιστής. «Ανήκουμε», γράφει για τον εαυτό του και τον Carnap, «στην αδελφότητα των ορθολογιστών, την αδελφότητα αυτών που αγαπούν να αντιλογούν¹ και να μαθαίνουν ο ένας από τον άλλον». Αν τώρα εκλάβουμε τον όρο «ορθολογισμός» με μία ευρεία έννοια, δηλαδή δεν τον αντιστοιχίζουμε στενά προς τον εμπειρισμό αλλά προς τον ανορθολογισμό γενικά, τότε δεν μπορούμε να μη δεχθούμε ότι ο Διαφωτισμός προήγαγε και ανέδειξε τον ορθολογισμό σε όλες τις σφαίρες του πνεύματος και της ζωής. Πώς, λοιπόν, θα μπορούσαμε να περιγράψουμε τον ορθολογιστή ώστε να κρίνουμε στη συνέχεια αν ο Popper, ανεξάρτητα από την ομολογία του, ανταποκρίνεται σε αυτό το πρότυπο; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα θα χρησιμεύσει επίσης ως μέσον για μια αποτίμηση του έργου του Karl Popper, κυρίως στο χώρο της φιλοσοφίας της επιστήμης.

Μία περιγραφή του ορθολογιστή μας δίνει ο M. Oakeshott στο κείμενό του «Rationalism in Politics»²:

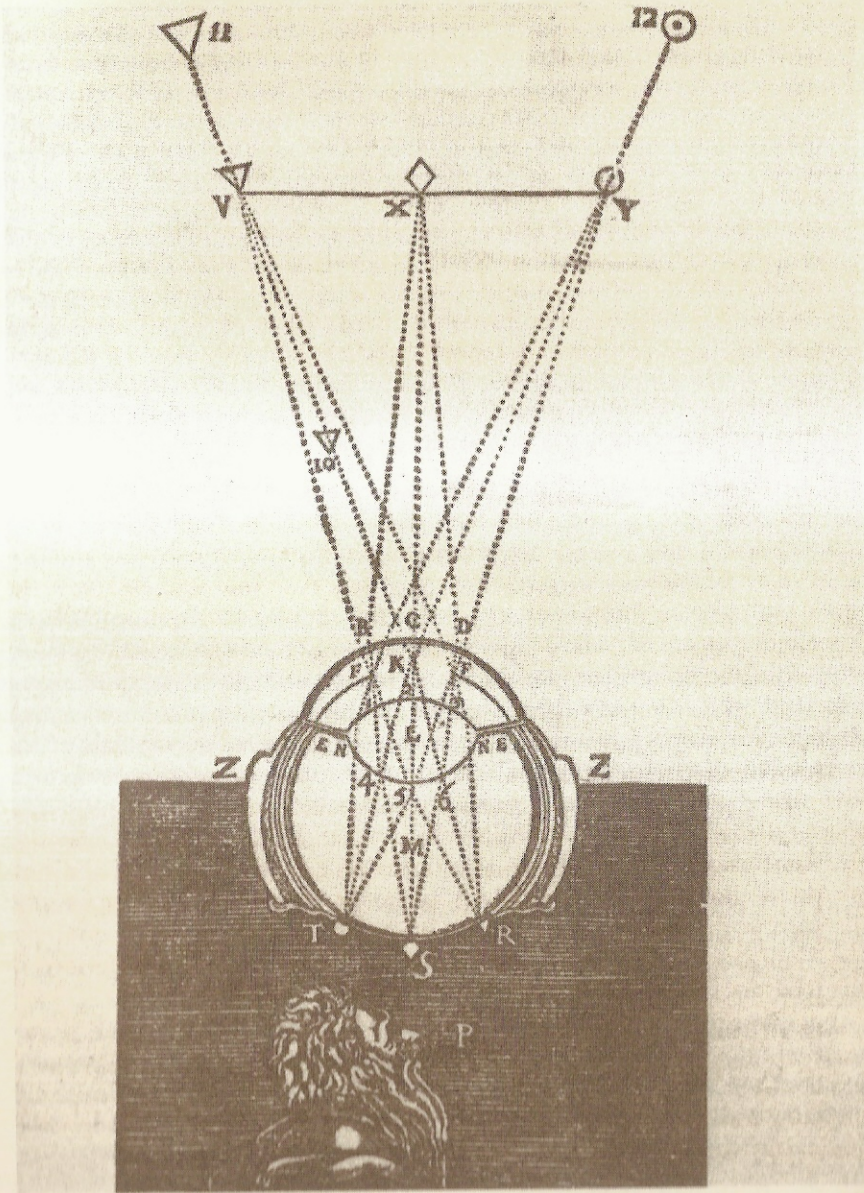
Ο ορθολογιστής υποστηρίζει την ανεξαρτησία του πνεύματος σε κάθε περίπτωση, την ελευθερία της σκέψης από κάθε δέσμευση και αυθεντία εκτός από τη δέσμευση στην αυθεντία του λόγου. Είναι εχθρός κάθε εξουσίας,

* Η Β. ΚΙΝΤΗ διδάσκει φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Μια πρώτη μορφή αυτού του κειμένου παρουσιάστηκε σε εκδήλωση του Τμήματος ΜΙΘΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών (22.11.2001) με θέμα «Διαφωτισμός: 100 χρόνια από τη γέννηση του Karl Popper».

1. Η ακριβής έκφραση στα αγγλικά είναι «the fraternity of rationalists who are eager to argue». Μετέφρασα το «argue» «να αντιλογούν» και όχι, ας πούμε, «να επιχειρηματολογούν» διότι ο Popper δίνει έμφαση στην κριτική διάσταση της επιχειρηματολογίας. Βεβαίως στα αγγλικά φαίνεται με άμεσο τρόπο η αμφισημία των όρων «argument», (επιχείρημα, διαφωνία) «to argue» (επιχειρηματολογώ, διαφωνώ). Ωστόσο, και στα ελληνικά, εάν θεωρήσουμε συνώνυμα τον όρο «λόγος» και τον όρο «επιχείρημα», έχουμε στον όρο «αντιλογία» τόσο τη σημασία του επιχειρήματος όσο και τη σημασία της διαφωνίας.

2. M. OAKESHOTT: *Rationalism in Politics and Other Essays*, London, Liberty Fund, 1995, σ. 6.

Απεικόνιση της θεωρίας του Descartes για την εικόνα του αντικειμένου που σχηματίζεται στον αμφιβληστροειδή. (Από το βιβλίο του D. C. Lindberg, *Theories of Vision, from Al-kindī to Kepler*, Chicago, The University of Chicago Press, 1976).

της προκατάληψης, της παράδοσης, της συνήθειας και του εθίμου. Είναι συγχρόνως σκεπτικιστής και αισιόδοξος: σκεπτικιστής γιατί δεν υπάρχει τίποτε τόσο καλά εδραιωμένο και ευρύτερα αποδεκτό που να μην διστάζει να το αμφισβητήσει και να το κρίνει με βάση αυτό που αποκαλεί λόγο, και αισιόδοξος γιατί δεν αμφιβάλει ποτέ για την ικανότητα του λόγου του, (όταν χρησιμοποιηθεί σωστά), να προσδιορίσει την αξία ενός πράγματος, την αλήθεια μιας γνώμης ή τη σωφροσύνη μιας πράξης. Η πεποίθησή του αυτή ενισχύεται από την πίστη του σ' έναν «λόγο» κοινό για όλη την ανθρωπότητα, μια κοινή ικανότητα ορθολογικής σκέψης, που είναι η βάση και η έμπνευση του επιχειρηματολογείν: στην πόρτα του είναι γραμμένο το πρόταγμα του Παρμενίδη – κρίναι λόγω³. Ωστόσο, εκτός από το αίσθημα της διανοητικής ισοτιμίας που χαρακτηρίζει τον ορθολογιστή, ο ορθολογιστής είναι επίσης ατομιστής, αφού το βρίσκει δύσκολο να πιστέψει ότι ο οποιοσδήποτε που σκέφτεται τίμια και με σαφήνεια μπορεί να σκέφτεται διαφορετικά από αυτόν.

Ας αρχίσουμε από αυτό το τελευταίο. Είναι γνωστό ότι ο Popper, παρά την πίστη του στην αρετή του διαλόγου, την αξία της διαφωνίας και το σεβασμό των διαφορετικών απόψεων, δεν ήταν πολύ ανεκτικός με αυτές. Κυκλοφορεί το αστείο με την παράφραση του τίτλου του βιβλίου του για την ανοικτή κοινωνία. Ο τίτλος είναι *The Open Society and its Enemies* (*Η ανοικτή κοινωνία και οι εχθροί της*)⁴ και η παράφραση *The Open Society by One of its Enemies* (*Η ανοικτή κοινωνία γραμμένη από έναν από τους εχθρούς της*).

Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι στα κείμενά του δεν αφήνει τίποτε αναπάντητο, τακτοποιεί όλους τους λογαριασμούς. Συνομιλεί με όλους όσοι ασχολήθηκαν με το έργο του, το υπερασπίζεται με σθένος, και το περιβάλλει με τέτοια μέριμνα που προδίδει περισσότερο εμμονή παρά διάθεση για αναθεώρηση. Ενώ επαινεί τους Russell και Carnap για το διανοητικό τους θάρρος να αλλάζουν γνώμη ακόμη και για βασικές θέσεις τους υπό το βάρος της κριτικής, (δεν ξέρω βέβαια αν ενώ ρητά τους επαινεί, πραγματικά τους μέμφεται), ο ίδιος στη μακρινή διαδρομή της ζωής του, παρέμεινε ακλόνητα σταθερός στις απόψεις του. Δεν απέστη ούτε κατά κεραία από τις βασικές θέσεις που ανέπτυξε στο πρώτο του βιβλίο τη *Λογική της Επιστημονικής Ανακάλυψης* ή της *Επιστημονικής Έρευνας*⁵. Ακόμη κι όταν δέχεται το λάθος του, π.χ. όταν αναγνωρίζει το σφάλμα στον ορισμό της αληθομοιότητας (verissimilitude), σπεύδει να σημειώσει ότι το

3. Σοφιστής 242Α

4. K. POPPER: *The Open Society and Its Enemies*, vols. I, II, London, Routledge and Kegan Paul, 1966. Ελληνικά: *Η ανοικτή κοινωνία και οι εχθροί της*, μετ. Ειρήνη Παπαδάκη, Αθήνα, Δωδώνη

5. K. POPPER: *The Logic of Scientific Discovery*, London, Hutchison, 1959. Πρώτη έκδοση στα γερμανικά με τον τίτλο *Logik der Forschung*, 1934.

σφάλμα αυτό δεν θίγει καθόλου τη γενική του θέση⁶. Επίσης, όταν η ιστορική αντίληψη για την επιστήμη επέλαυε με ορμή στη φιλοσοφία της επιστήμης, με κίνδυνο να θέσει εκτός συζήτησης τις απόψεις του Popper, ο ίδιος δεν δίστασε να φέρει τη θεωρία του στα μέτρα της εποχής λέγοντας ότι οι διαψεύσεις τις οποίες αυτός υποστήριζε δεν ήταν τίποτε άλλο από αυτό που οι άλλοι ονόμαζαν επιστημονικές επαναστάσεις. Μάλιστα, ο ίδιος υπερακόντισε τους ιστορικούς φθάνοντας να υπερασπιστεί στην επιστήμη τη μαρξιστική «διαρκή επανάσταση»⁷.

Ας ξαναγυρίσουμε όμως στον ορθολογισμό του Karl Popper. Ας δούμε απέναντι στην περιγραφή του Oakeshott την περιγραφή που κάνει ο ίδιος. Γράφει στον πρόλογο του βιβλίου του *Realism and the Aim of Science*⁸:

Είμαι ορθολογιστής. Με τον όρο ορθολογιστής εννοώ έναν άνθρωπο που επιθυμεί να κατανοήσει τον κόσμο και να μάθει συζητώντας με άλλους. (Σημειώστε, πως δεν λέω ότι ο ορθολογιστής υποστηρίζει τη λαθασμένη θεωρία ότι οι άνθρωποι είναι τελείως ή κυρίως ορθολογικοί). Με τη φράση «συζητώντας με άλλους» εννοώ, πιο συγκεκριμένα κάνοντας κριτική, επιζητώντας την κριτική και προσπαθώντας να μάθει κανείς από αυτή. Η τέχνη της αντιλογίας είναι μια ειδική μορφή της πολεμικής τέχνης – γίνεται με λέξεις αντί για σπαθιά, και εμπνέεται από το ενδιαφέρον να φθάσει κανείς πιο κοντά στην αλήθεια

Αυτή είναι μια γνωστή θέση φιλελευθερισμού. Η αναζήτηση της αλήθειας αποτελεί για τον John Stuart Mill το βασικότερο επιχείρημα για την υπεράσπιση του δικαιώματος στην ελεύθερη έκφραση. Μάλιστα, υποστηρίζει, ο Mill, όσες περισσότερες γνώμες συγκρίνονται και συγκρούονται, τόσο πιθανότερο είναι να φθάσουμε στην αλήθεια. Ακόμη και στην περίπτωση που η γνώμη κάποιου συμβαίνει να είναι αληθής, και πάλι χρειάζεται η αντιπαράθεση και η σύγκρουση για να μην καταλήξει αυτή η αληθής γνώμη στείρο δόγμα. «Όταν υφίσταται κανείς την κριτική, ακόμη κι όταν αυτή είναι άστοχη ή άδικη, αναγκάζεται να δώσει λόγους, με αποτέλεσμα να γνωρίζει καλύτερα γιατί υποστηρίζει μια θέση»⁹.

Ας δούμε τώρα πώς το έργο του Karl Popper, -ανεξάρτητα από αυτόν ως χαρακτήρα που δεν μας ενδιαφέρει εδώ ιδιαίτερα-, πώς λοιπόν το έργο του Po-

6. K. POPPER: *Realism and the Aim of Science*, W.W. Bartley, III (ed.), Totowa, NJ, Rowman and Littlefield, 1983, σ. xxxvi-xxxvii.

7. K. POPPER: *The Myth of the Framework*, M.A. Notturmo (ed.), London, Routledge, 1994, σ. 12.

8. K. POPPER: *Realism and the Aim of Science*, σ. 6.

9. Για μια θαυμάσια πραγμάτευση των ζητημάτων αυτών -δες Φ. ΠΑΙΟΝΙΔΗΣ: «Ο Mill και το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης», *Ιστοπολιτεία*, τ. iv, 2000, τεύχος 2, σ. 335-358.

ρρηγ ανταποκρίνεται στην περιγραφή του ορθολογιστή όπως τη δώσαμε με τα λόγια του Oakeshott και με τα λόγια του Popper. Να ξεκινήσουμε λέγοντας δυο λόγια για τη θέση του Popper. Η θέση του, λέει ο ίδιος, είναι μια κανονιστικού χαρακτήρα πρόταση προς τους επιστήμονες. Τους συμβουλεύει, αντί μηχανικά, μονότονα και, υπό μία έννοια, εκ του ασφαλούς να συγκεντρώνουν μεθοδικά στοιχεία τα οποία στη συνέχεια να χρησιμοποιούν για να διατυπώνουν γενικούς νόμους, τους προτείνει λοιπόν, αντ' αυτού, να διατυπώνουν τολμηρές εικασίες με γενναίες δόσεις εμπειρικού περιεχομένου, τις οποίες στη συνέχεια να ελέγχουν κριτικά υποβάλλοντάς τες σε εμπειρικό έλεγχο. Σε περίπτωση που αυτές διαψεύδονται δεν θα πρέπει να διστάζουν να τις απορρίπτουν.

Η διαδικασία της διάψευσης έχει το πλεονέκτημα, έναντι της επαλήθευσης των γενικών νόμων, ότι τουλάχιστον τυπικά, μπορεί να παρασταθεί ως ένα παραγωγικό επιχείρημα της μορφής *modus tollens*. Δηλαδή, αν έχω μια γενική υπόθεση να ελέγξω, συνάγω από αυτή μια παρατηρησιακή πρόταση η οποία, εάν διαψευστεί, θα μου δώσει με λογικά έγκυρο τρόπο τη διάψευση της γενικής μου υπόθεσης. Αυτό δεν συμβαίνει όταν επιχειρώ να επαληθεύσω έναν γενικό νόμο, διότι όσες περιπτώσεις κι αν βρω να τον επαληθεύουν, ποτέ δεν μπορώ να τον επαληθεύσω με τρόπο οριστικό. Δεν θα σταθώ εδώ στα λογικά προβλήματα που παρουσιάζει η πρόταση αυτή του Popper.¹⁰ Θα ασχοληθώ με τη σχέση αυτής της πρότασης με τον κριτικό ορθολογισμό

Τι θα σήμαινε λοιπόν για την επιστήμη να υιοθετηθεί αυτός ο τρόπος επιστημονικής έρευνας; Ο Popper αναμένει ότι έτσι οι επιστήμονες δεν θα γίνονται δογματικοί, επιμένοντας συντηρητικά στη διάσωση προσεκτικά επιλεγμένων θεωριών που δεν θα τολμούν να τις αφήσουν να πάνε πιο πέρα από αυτό που έχουν στη διάθεσή τους για την επαλήθευση. Ο Popper οραματίζεται τους επιστήμονες ως πνεύματα ελεύθερα που δεν δεσμεύονται σε κανενός είδους δουλεία. Ως ελεύθερους conquistadores που κατακτούν τη γνώση με άλματα, παραμερίζοντας προκαταλήψεις και πολεμώντας, όχι με όπλα, αλλά με τα εργαλεία της έρευνας και του λόγου ενάντια σε κάθε τι που αναχαιτίζει την έρευνα της αλήθειας.

Η κλασική επιστημολογία, γράφει ο Popper, αυτή που μπορούμε να συνδέσουμε με τον Bacon ή τον Descartes, κάνει το σφάλμα να θεωρεί ότι η αλήθεια είναι προφανής, αρκεί κανείς να ελευθερώσει το πνεύμα του από δεσμά και προκαταλήψεις. Αν τεθεί μπροστά μας γυμνή, δεν μένει παρά να εστιάσουμε πάνω της το φυσικό φως του λόγου, για να μας αποκαλυφθεί. Υπό τους όρους αυτούς, εκείνο που πρέπει να εξηγηθεί είναι πώς συμβαίνει να κάνουμε λάθη. Η

10. Τα λογικά προβλήματα στα οποία αναφέρομαι είναι κυρίως το πρόβλημα της εμπειρικής βάσης της διαδικασίας διάψευσης καθώς και το πρόβλημα που σχετίζεται με τη λεγόμενη θέση Duhem-Quine. Και στις δύο περιπτώσεις, λόγω των προβλημάτων αυτών, η διάψευση των υποθέσεων που κάνουμε δεν μπορεί να είναι οριστική.

εξήγηση δίνεται με αυτό που ο Popper ονομάζει «συνομιασία της άγνοιας». Η άμεση σχέση μας με την αλήθεια παρεμποδίζεται είτε από τη δική μας «αμαρτωλή άρνηση» να την αντικρίσουμε είτε, κυρίως, από το ότι ο νους μας κατακλύζεται από προκαταλήψεις που μας επισωρεύουν η παράδοση, η εκπαίδευση ή άλλες διαβολικές επιρροές που συνωμοτούν για να μας καθηλώσουν στην άγνοια, που συσκοτίζουν και διαστρέφουν την αγνή και άδολη ματιά μας. Απέναντι στον μύθο αυτό -έτσι τον αποκαλεί-, ο Popper ορθώνει τους στίχους του Ξενοφάνη:

Οὔτοι ἀπ' ἀρχῆς πάντα θεοὶ θνητοῖς ὑπέδειξαν,
ἀλλὰ χρόνῳ ζητοῦντες ἐφευρίσκουσιν ἄμεινον.

καὶ τὸ μὲν οὖν σαφὲς οὔτις ἀνὴρ ἴδεν οὐδὲ τις ἔσται
εἰδὼς ἀμφὶ θεῶν τε καὶ ἄσσα λέγω περὶ πάντων·
εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα τύχοι τετελεσμένον εἰπῶν,
αὐτὸς ὅμως οὐκ οἶδε· δόκος δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται.

Εἶναι τα αποσπάσματα 18 και 34 του Ξενοφάνη τα οποία ο Popper μεταφράζει ως εξής:

Οι θεοί δεν μας αποκάλυψαν από την αρχή τα πάντα. Αλλά στη διαδρομή του χρόνου, με την αναζήτηση, μαθαίνουμε και γνωρίζουμε τα πράγματα καλύτερα.

Όσο για την αλήθεια κανείς δεν τη γνωρίζει, ούτε θα τη μάθει, σε ό,τι αφορά τους θεούς ή για όλα όσα λέγω. Και αν κατά τύχη πρόφερε κανείς την πλήρη αλήθεια, δεν θα το γνώριζε, διότι τα πάντα δεν είναι παρά ένας ιστός από εικασίες.¹¹

Δεν έχει σημασία για το θέμα μας με πόση ακρίβεια μετέφρασε ο Popper τα συγκεκριμένα αποσπάσματα. Σημασία έχει τι αντλεί από αυτά, πώς τα χρησιμοποιεί για τους σκοπούς του. Ο Popper θεωρεί ότι η γνώση μας είναι «ανθρώπινη, πολύ ανθρώπινη»¹². Δεν φαντάζομαι να συμερίζεται τις Νιτσεϊκές θέσεις, αλλά χρησιμοποιεί τη φράση αυτή για να υποστηρίξει ότι ως άνθρωποι σφάλουμε, ατομικά και συλλογικά. Η αλήθεια δεν βρίσκεται μπροστά μας, πρέπει να την αναζητήσουμε. Μπορεί να την αγγίξουμε, αλλά μπορεί να μας διαφύγει και πάλι. Θα περιπλανηθούμε και θα αστοχήσουμε. Ποτέ δεν προσερχόμαστε καθαροί στην έρευνα, κάνουμε συνεχώς λάθη. Αυτή είναι η ανθρώπινη κατάσταση. Αντί να την ξορκίζουμε και να θέτουμε απραγματοποίητους στόχους όπως έκαναν οι κλασικοί επιστημολόγοι, δηλαδή τους στόχους της στέρεης θεμελιώ-

11. K. POPPER: *Conjectures and Refutations*, London, Routledge, 1998, σ. 26.

12. Πρόκειται για τη γνωστή φράση του Nietzsche. Όπως παραπάνω, σ. 16.

σης και της οριστικής απόδειξης της επιστημονικής γνώσης, καλύτερα να αντιμετωπίσουμε την πραγματικότητα. Η αλήθεια μας ενδιαφέρει, γράφει ο Popper, αλλά δεν μπορούμε να την έχουμε έτσι όπως μας την είχαν υποσχεθεί. Και αντί να συμβιβαζόμαστε εκ του ασφαλούς με τετριμμένες αλήθειες και διστακτικές πιθανολογήσεις, καλύτερα να ανοιχτούμε στο πέλαγος της περιπέτειας διατυπώνοντας τολμηρές θεωρίες για να δούμε πόσο θ' αντέξουν στα κύματα. Τα λάθη μάς ενδιαφέρουν γιατί μαθαίνουμε από αυτά. Κι αυτό σημαίνει ότι μας ενδιαφέρει και η αλήθεια. Πώς αλλιώς θα μπορούσαμε καν να μιλούμε για λάθη, πώς αλλιώς θα μπορούσαμε να τα απαλείφουμε, πώς θα γινόταν χωρίς την έννοια της αλήθειας ο διάλογος και η κριτική επιχειρηματολογία; Την αλήθεια τη χρειαζόμαστε ως καθοδηγητική, ως ρυθμιστική αρχή, ως το μέτρο με το οποίο καλούμαστε να αναμετρηθούμε. Ο Popper παρ' ότι κατατάσσει τον εαυτό του στους «αρνητιστές», κατ' αντιδιαστολή προς τους «θετικιστές» - όχι κατ' ανάγκην τους γνωστούς μας λογικούς και άλλους θετικιστές, αλλά αυτούς που αναζητούν θετικά επιχειρήματα στο επιστημολογικό πρόγραμμα δικαιολόγησης της γνώσης-, παρ' ότι λοιπόν αρνητιστής, δεν υιοθετεί μια πεσσιμιστική επιστημολογία. Δεν είναι σκεπτικιστής και μάχεται ακατάπαυστα τον ανορθολογισμό. Η κριτική την οποία επιδιώκει και αναζητεί δεν είναι μια άγονη καταστροφολογία¹³. Η κριτική είναι αυτή που διακρίνει την επιστημονική μεθοδολογία από τον σκοταδισμό, αυτή που χαράσσει τη διαχωριστική γραμμή από την αγυρτεία. Η κριτική μάς μαθαίνει πράγματα ενδιαφέροντα, αυτή μας απαλλάσσει από αγκυλώσεις. Ο Popper παραμένει αισιόδοξος. Θεωρεί καθήκον του να παραμείνει αισιόδοξος¹⁴.

Εδώ όμως πρέπει να ξαναβρούμε το νήμα με τον ορθολογισμό. Όπως φαίνεται από το απόσπασμα του Oakeshott, ο ορθολογιστής είναι αυτός που παραμένει αισιόδοξος για τη γνώση, παρά τις αντιξοότητες της ζωής. Μα τότε ποιο είναι το πρόβλημα; Αισιόδοξος ο ορθολογιστής τον οποίο περιγράφει ο Oakeshott, αισιόδοξος και ορθολογιστής, καθ' ομολογίαν του ο Popper. Όλα καλά! Το πρόβλημα είναι ότι ο ορθολογιστής τον οποίο περιγράφει ο Oakeshott είναι ο ορθολογιστής τον οποίο κατακρίνει ο Popper. Ο Popper κανονικά, δεδομένης της κριτικής που ασκεί στην κλασική επιστημολογία, θα έπρεπε να είναι πεσσιμιστής, να είναι σκεπτικιστής, ή να συντάσσεται με την παράδοση, όπως π.χ. με συνέπεια κάνει ο Oakeshott ο οποίος - θα έλεγα υπεραπλουστεύοντας - απορρίπτει τον ορθολογισμό και συντάσσεται με την παράδοση. Πώς μπορούμε να εξηγήσουμε τη στάση του Popper; Ένας τρόπος είναι να πούμε ότι ο Popper ήταν απλώς παράξενος, πράγμα που δεν θα απείχε ίσως και πολύ από την αλήθεια. Γράφει ο ίδιος:

Ξέρετε όλοι την ιστορία με τον στρατιώτη που ανακάλυψε ότι όλο το τάγμα του (εκτός, φυσικά, από τον ίδιο) ήταν εκτός γραμμής, εκτός διάταξης Βρίσκω συνεχώς τον εαυτό μου σ' αυτή τη διασκεδαστική θέση. Και είμαι πολύ τυχερός διότι, κατά κανόνα, λίγα από τα άλλα μέλη του τάγματος είναι διατεθειμένα να με ακολουθήσουν. Αυτό επιτείνει τη σύγχυση. Και μια και δεν είμαι θαυμαστής της φιλοσοφικής πειθαρχίας, είμαι ευτυχής όσο ικανός αριθμός από τα μέλη του τάγματος δεν συντάσσονται απολύτως μεταξύ τους.¹⁵

Είναι επίσης γνωστή μια συνήθεια που είχε και την οποία περιγράφει στην αυτοβιογραφία του:

Όταν με καλούσαν να μιλήσω κάπου προσπαθούσα να βρω κάποια συνέπεια των απόψεών μου που προέβλεπα ότι το συγκεκριμένο ακροατήριο θα θεωρούσε απαράδεκτη. Διότι πιστεύω ότι μόνο μια δικαιολογία υπάρχει για να γίνει μία διάλεξη - η πρόκληση.¹⁶

Δεν αμφιβάλλω ότι το προσωπικό στοιχείο έπαιξε ρόλο στις απόψεις του. Όμως νομίζω ότι εκείνο που επικαθορίζει τα πράγματα, ακόμη και σε ό,τι αφορά τις θέσεις του Popper για την επιστήμη, είναι ο φιλελευθερισμός του. Είναι αντίθετος με τον δογματισμό και την αμετροέπεια του κλασικού ρασιοναλισμού και προκρίνει την ελεύθερη αγορά της σύγκρουσης των απόψεων. Εκεί, με τη μέθοδο της δοκιμής και του σφάλματος, με τον ανταγωνισμό, με την κριτική και την αναθεώρηση, με έναν τρόπο, όπως παραδέχεται, Δαρβινικό, θα έρθουν στην επιφάνεια και θα επικρατήσουν οι καλύτερες θεωρίες. Τι σημαίνει καλύτερες; Όχι ακριβώς πραγματιστικά καλύτερες: καλύτερες όσον αφορά την ανταπόκριση με τον κόσμο¹⁷.

Στην προοπτική αναζήτησης της καλύτερης υπόθεσης δεν δέχεται κανένα εμπόδιο. Ούτε γλωσσικές, ούτε πολιτισμικές, ούτε ιδεολογικές διαφορές, που φέρνουν ριζικές διαφορές στις αφετηρίες και στις προκειμένες. Αυτά που για άλλους φιλοσόφους είναι ανυπέρθλητα εμπόδια στην επικοινωνία, για τον Popper είναι όροι για την επίτευξή της. «Εάν δεν υπήρχε ο Πύργος της Βαβέλ θα έπρεπε να τον εφεύρουμε»¹⁸. «Η σύγκρουση των πολιτισμών έχει αξία γιατί προάγει τον

15. K. POPPER: *Realism and the Aim of Science*, σ. 7.

16. K. POPPER: *Unended Quest: An Intellectual Autobiography*, London, Routledge, 1992, σ. 124.

17. Παρ' ότι η θέση αυτή προϋποθέτει μια μεταφυσική αντίληψη της αλήθειας η οποία δεν συμβιβάζεται εύκολα με το Ποππεριανό σύστημα, ο Popper θεωρεί ότι μπορεί να την υποστηρίξει αφού καλύτερη θεωρία γι' αυτόν είναι αυτή που είναι ακριβέστερη, κάνει λεπτομερέστερες περιγραφές, εξηγεί περισσότερα φαινόμενα, κ.λπ. Δες σχετικά, K. POPPER: *Conjectures and Refutations*, σ. 232.

18. K. POPPER: *Conjectures and Refutations*, σ. 352.

13. Ο.π., σ. 229.

14. K. POPPER: *The Myth of the Framework*, σ. xiii.

κριτικό διάλογο»¹⁹. Τα παραπάνω ηχούν παραδοξολογικά στα αυτιά των φιλοσόφων. Για τον Popper όμως είναι απολύτως εύλογα. Δεν θεωρεί ότι αποδιδόμαστε στην απόδειξη θέσεων ώστε να απαιτείται γενική συμφωνία. Οι αξιώσεις που θέτει για τον διάλογο δεν είναι λογικού αλλά ηθικού χαρακτήρα. Ζητεί ανοχή, προσπάθεια για συνδιαλλαγή ώστε να αξιολογηθεί κατά πόσον είναι επιθυμητές οι λογικές συνέπειες των υπό κρίσιν ισχυρισμών και λόγων. Υπέρτατη αξία γι' αυτόν έχει η σύγκρουση. Σύγκρουση ανάμεσα στις θεωρίες και τον κόσμο, σύγκρουση μεταξύ θεωριών. Σύγκρουση στη ζωή, σύγκρουση στη φιλοσοφία. Και να σκεφτεί κανείς ότι περιγράφει τον εαυτό του στην αυτοβιογραφία του ως «softy»²⁰!

Βεβαίως η σύγκρουση για την οποία ομιλεί είναι σύγκρουση λόγων. Καλύτερα να πεθαίνουν οι θεωρίες μας από το να πεθαίνουμε εμείς, γράφει.²¹ Άλλη μία πρόταση που θυμίζει τη υπεράσπιση της ελευθερίας της έκφρασης από τον φιλελευθερισμό. Με τις πολλές και διαφορετικές απόψεις, ακόμη και τις λανθασμένες, ακόμη και τις οριακά υβριστικές, επιτυγχάνονται πολλοί στόχοι με επιφανέστερο όλων την αναζήτηση της αλήθειας. Αντί να φοβόμαστε τη σύγκρουση θα έπρεπε να την επιζητούμε γιατί διευρύνει, λέει ο Popper τα όρια της πνευματικής μας φυλακής, η οποία χτίζεται με πολλούς τρόπους, και από την οποία δεν πρόκειται ποτέ να δραπετεύσουμε, να απελευθερωθούμε πλήρως²².

Είναι λοιπόν αρκετό να πούμε ότι είναι ο Popper φιλελεύθερος για να εξηγηθούν όλες οι ανακολουθίες; Δυστυχώς, όχι. Δεν έχω το χρόνο να το αναπτύξω εδώ αλλά θα σημειώσω τα εξής: Ο ίδιος ο Popper παραδέχεται ότι η φράση «η γνώση σημαίνει απελευθέρωση» συνδέει τον επιστημολογικό οπτιμισμό του κλασικού ρασιοναλισμού με τον φιλελευθερισμό. Εν ονόματι αυτής της «ψευδούς επιστημολογίας», όπως την χαρακτηρίζει, έγιναν οι μεγαλύτερες πνευματικές και ηθικές επαναστάσεις στην ιστορία. Ο ίδιος δέχεται ότι προχώρησε η επιστήμη, οι άνθρωποι κέρδισαν την αξιοπρέπεια και την ατομικότητά τους, αισθάνθηκαν υπεύθυνοι για τον εαυτό τους, βελτίωσαν τις συνθήκες ζωής τους, απέκτησαν ελεύθερη συνείδηση, πολέμησαν τη λογοκρισία και την καταπίεση, διεκδίκησαν την εκπαίδευσή τους και μια κοινωνία ελεύθερη. Είναι η περίπτωση μιας κακής ιδέας, λέει, που ενέπνευσε πολλές καλές. Γέννησε όμως και κακές: τον φανατισμό και την αυθεντία για την ορθή ερμηνεία της αλήθειας²³. Αφού λοιπόν ο

19. K. POPPER: *The Myth of the Framework*, σ. 51.

20. K. POPPER: *Uncended Quest*, σ. 8.

21. K. POPPER: *The Myth of the Framework*, σ. xiii.

22. Έχει ενδιαφέρον να αντιπαραβάλει κανείς εδώ, *pace* Popper, την ερμηνευτική προσέγγιση σύμφωνα με την οποία στόχος της κατανόησης δεν είναι η υπέρβαση ή απόδραση από τη δική μας οπτική γωνία, αλλά η μεξίη και η διάνοιξη των οριζόντων. Σύμφωνα με την ερμηνευτική αντίληψη η κατανόηση του άλλου είναι πάντοτε, υπό μια έννοια, συγκριτική. Δες C. TAYLOR: «Comparison, History, Truth», στο: *Philosophical Arguments*, Cambridge, Mass, Harvard University Press, 1997.

23. K. POPPER: *Conjectures and Refutations*, σ. 6, 8-9.

φιλελευθερισμός μαζί με τον επιστημολογικό μύθο έφεραν αυτές τις συνέπειες που διαγιγνώσκει ο Popper, θα πρέπει πλέον αυτός να διαφοροποιηθεί, όχι μόνο από τον κλασικό ρασιοναλισμό, αλλά και από τον κλασικό φιλελευθερισμό, τουλάχιστον σε μια καθαρή μορφή του. Και το κάνει. Ενώ ως φιλελεύθερος θα έπρεπε να αντιμάχεται σθεναρά το δογματισμό και τη στήριξη στην παράδοση, βρίσκουμε στο έργο του στοιχεία τα οποία μαρτυρούν ότι το σχήμα του για την επιστήμη δεν μπορεί να στηριχτεί μόνο στον καθαρό λόγο και την κριτική. Η διάψευση των διαφόρων υποθέσεων, παραδέχεται, ποτέ δεν μπορεί να είναι οριστική —δεν λύνονται τα εμπειρικά προβλήματα, λέει, με λογικές αποδείξεις²⁴. Οι βασικές προτάσεις που του χρειάζονται για να φέρει σε όποιο πέρας τη διαδικασία της διάψευσης γίνονται δεκτές, αναγνωρίζει, με τρόπο συμβατικό, το οποίο σημαίνει ότι δέχεται και αυτός τη σημασία μιας παγιωμένης πρακτικής την οποία έτσι κι αλλιώς αναγνωρίζει στη διδασκαλία²⁵. Επίσης αναγνωρίζει τη σημασία της παράδοσης και στη δημόσια σφαίρα όταν δέχεται ότι οι θεσμοί από μόνοι τους δεν αρκούν αν δεν στηρίζονται στην παράδοση. «Ελλείψει μιας ισχυρής παράδοσης οι θεσμοί μπορεί να χρησιμοποιηθούν για σκοπούς πολύ διαφορετικούς από αυτούς για τους οποίους συστήθηκαν.»²⁶ Τέλος δεν διστάζει να παραδεχτεί ότι «αφού η μέθοδος της επιστήμης είναι αυτή της κριτικής συζήτησης, έχει μεγάλη σημασία οι θεωρίες που υποβάλλονται σε κριτική να υποστηρίζονται σθεναρά. Διότι μόνο με αυτόν τον τρόπο μπορούμε να μάθουμε την πραγματική τους δύναμη. Και μόνον αν η κριτική συναντά αντίσταση μπορούμε να μάθουμε την πλήρη ισχύ ενός κριτικού επιχειρήματος»²⁷. Πόσο σθεναρά λοιπόν θα πρέπει να υπερασπιζόμαστε τις θέσεις μας; Πού αρχίζει και πού σταματάει ο δογματισμός;

Η θέση του Popper είναι σύνθετη. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι είναι και συνεπής καθώς φέρνει τη σύγκρουση και μέσα στο ίδιο του το έργο. Είναι, επίσης, αμφιλεγόμενη. Θα πρέπει, πάντως, να του αναγνωριστεί η τόλμη της σύλληψης, της αντιπαράθεσης και της κριτικής καθώς και η πνευματική ακεραιότητα που τον διέκρινε και η οποία τον έκανε να αναγνωρίζει όλες, ακόμη και τις λιγότερο βολικές για το σχήμα του, λογικές συνέπειες των απόψεών του.

24. K. POPPER: *Realism and the Aim of Science*, σ. xxii.

25. K. POPPER: *The Myth of the Framework*, σ. 6.

26. K. POPPER: *Conjectures and Refutations*, σ. 361.

27. K. POPPER: *The Myth of the Framework*, σ. 94.